

УДК 21 + 23/28 + 141

Я 47

Анатолій ЯКОВЕНКО

КРЕАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СВОБОДИ У СИСТЕМІ АКСІОЛОГІЇ ПРАВОСЛАВ'Я

У статті розкрито креативний потенціал свободи як умови людського буття як вищої цінності і духовної основи, діалектично пов'язаної з іншими духовними основами, оскільки свобода, яка є необхідною для досягнення вищих рівнів розвитку добра, любові, творчості не може існувати без моральної наповненості, без етико-духовного сенсу. Тільки та свобода, що базується в християнській аксіологічній системі на добрі і любові, може бути дійсно особистісно створюючою і духовною.

Ключові слова: *совість, соборність, християнство, святість, Ісус Христос, божественна любов, Святе Письмо, святиня, свобода, духовна свобода, церковна свідомість, індивідуальна воля, істинна цінність.*

Проблема відстоювання, виборювання духовності має національно-культурні виміри. Духовне відродження, духовне самонабуття надзвичайно актуальні для сучасної України. Пізнання власної духовної сутності вкрай актуальна національна проблематика. Для реалізації цієї потреби необхідно звернутися до спадщини києворуського православ'я, історії української культури. Цим зумовлені Указ Президента України № 456/99 від 27 квітня 1999 року “Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян”, доручення Президента України від 08.07.2005 року №1-1/657 “Щодо подолання морально-духовної кризи суспільства”, згідно з цим дорученням наказ №437 від 26.07.2005 року Міністерства освіти і науки.

© Яковенко Анатолій, 2010

Різні аспекти православної аксіології свободи висвітлюються у роботах В.Зеньковського, М.Гоголя, М.Тарєєва, М.Бердяєва, І.Льїна, архимандрита Кипріяна(Керна), єпископа православної церкви Феофана.

В.Зеньковський у своїй праці “Проблеми виховання в світлі християнської антропології” писав, що люди покликані до свободи, але встояти у ній дуже важко. Свободу потрібно завойовувати щодня. У православ’ї свобода є категорією не онтологічною, а духовною, категорією особливого екзистенціального змісту. Свобода – це самовизначення особистості, в ньому міститься основа духовного вибору, вибору стану особистого буття.

М.Гоголь говорить, що ми – людство – володіємо скарбницею, якій немає ціни, і не тільки не турбуємося про те, щоб відчувати це, але навіть не знаємо, де поклали її. Автор у своєму творі “Авторська сповідь”, мовить про церкву, створену для життя, а ми до цих пір не ввели її у наше життя.

Цікавою є також робота релігійного філософа М.Тарєєва “Християнський світогляд”. Автор розглядає світоглядні проблеми духовності, які часто ототожнюють з моральністю, з метою визначити шляхи подолання сучасної кризи християнства і, зокрема, зазначає, що свобода у святоотецькій спадщині уявляється самою суттю духовного існування людини. Свобода розкривається як одна з найбільш значущих моральних категорій не лише в християнстві. У справжній духовній свободі мова йде про свободу, як незалежність від свого “я”.

Згідно з поглядами М.Бердяєва, існує дві свободи або два ступені свободи: свобода свавілля і свобода творчості. Співвідношення цих двох свобод автор переконливо розвинув у творі “Філософія свободи”, де він доходить висновку, що в православних антропологічних аспектах свободи розв’язується споконвічна проблема добра і зла, яка полягає в людському самовизначенні.

Видатний філософ І.Льїн [10], [11], критикуючи з раціоналістично-гуманістичних позицій християнський догмат про “гріховну” природу людини, стверджував, що свобода волі – це та властивість людини, завдяки якій вона може визначити себе до добра чи зла. Тому так важливо обрати правильний

напряму виховання юної душі, що є вкрай важливим для вирішення проблеми подолання зла.

Архимандрит Кипріан (Керн) у роботі “Антропологія святого Григорія Палами” висвітлює зародження, зміни, розвиток і збереження основних християнських доктрин, а саме тезу, що коли ми відкриваємо доступ пристрастям, то розум розсіюється, блукає коло плотського і земного, коло різноманітних насолод і пристрастних помислів про них, а життя потрібно сконцентрувати на високому розумі, на пізнанні істини абсолютної.

Євангельське розуміння моралі та свободи впливає з витлумачення людини як істоти, що складається з тіла, душі та духу. Відповідно людина може жити на тілесному, душевному або духовному рівні. Тільки життя на високому духовному рівні є життям, гідним людини, проте воно не виключає тілесності і душевності, а передбачає їх пронизаність Духом, їх підкорення Духові. Богу приділяє свою увагу теолог, єпископ православної церкви Феофан у своєму творі “Що є духовне життя”.

Мета статті – дослідити православну світоглядну аксіологію свободи як синтез свободи і необхідності, який має своє остаточне відображення через любов, що підсилює ціннісне значення духовної суті свободи (святість, сакральність, християнський подвиг самопожертвування, соборна свідомість) порівняно з конкретними зовнішніми формами свободи, а саме: юридичними, економічними, політичними.

Останнім часом простежується інтерес до православної спадщини. Відроджуються старі й з’являються нові концепції про значення й місце православ’я в культурно-художньому житті Київської Русі, в розвитку нашого суспільства. Православ’я орієнтувало людину на духовні перетворення, стимулювало прагнення до самовдосконалення, наближення до християнських ідеалів. Це сприяло розвитку такого феномену, як духовність. Розкриваючи духовні цінності нашої культури, що зберігаються в національній свідомості, ми маємо на увазі людину Київської Русі, для якої вони були органічним світоглядом. Пріоритет головних життєвих цінностей і радостей людини у Київській Русі був не на економічному боці життя, не у надбанні матеріальних благ, а в духовно-моральній сфері.

Головною умовою свободи киеворуської людини були соборність – вільне єднання в любові до загальних духовних ідеалів, однаково близьких і рідних як у царському палаці, так і в найбіднішій хаті. Свобода втілювалася через любов, вважалося, що будь-який інший шлях, призведе до свавілля і випадання з національного життя. Соборність – одна з головних духовних умов національної єдності та створення міцної держави, якою була Київська Русь. Звернення сучасного суспільства до минулого свідчить, що ми намагаємося повному підійти до багатства, створеного попередніми поколіннями.

Цілком закономірно, що в ціннісній системі православного світогляду свобода не займає вищого положення, поступаючись ним тому головному від чого або кого вона сама залежить. У релігійній філософії при розгляді взаємодії свободи і відповідальності саме відповідальність має велику смислову значущість. Річ у тому, що і в західноєвропейській філософській традиції загалом властиво визнання значення відповідальності щодо власної внутрішньої свободи, але відповідальність тут полягає в рамках індивідуалістичного розуміння, тобто неухильного втілення своїх переконань без урахування їх власне ціннісного змісту (чесність). Вже Ф.Достоевський у відомій суперечці з “західником” К.Кавеліним про поняття моральності вказав на принципову недостатність індивідуалістичного тлумачення відповідальності: “... етичне ж не вичерпується лише одним поняттям про послідовність щодо своїх переконань” ... потрібно постійно перевіряти: чи вірні мої переконання? [12, 22].

Синтезом свободи і необхідності в даному випадку є вже не знання, а відчуття. Відчувати що-небудь – означає переважити його так, як нібито воно було самим тобою. Звідси й “тиха і доступна” філософія “співаючого серця” Івана Ільїна. “Євангельська ідея є ідея серця, що споглядає вільно й наочно і що передає своє бачення свободи для дії і думки, для свідомості слова... от чому в основі духовної культури лежить жива очевидність серця [11, 59].

Відчуттям, яке може виявитися в синтезі свободи і необхідності, є любов. Класичне визначення любові дається в

посланні апостола Павла до коринтян, яке деякі богослови урочисто називають новозавітним гімном любові: “любов довготерпить, милосердствує, любов не зрадить, любов не звеличує, не гордиться, не безчинствує, не шукає свого, не гарячує, не замислює зла, не радіє неправді, а радіє істині; все покриває, всьому вірить, всього сподівається, все переносить. Любов ніколи не перестане, хоч і пророцтва припиняться, і мови замовкнуть, і знання скасується” (1 коринтян 13: 4 – 8).

Новозавітний принцип усеосяжної любові є основною етико-естетичного ставлення до природи і людського суспільства, оскільки любові властиво берегти і розвивати різноманітність форм життя в їх взаємній самоцінності. Цілком закономірно, що православ'ю, як релігії любові, властиво художнє світовідчуття на протигагу науково-утилітарному, споживчому. С.Трубецький писав: “світогляд в причинах” [15, 54].

Любов – це, передусім, свобода духу. “Свобода, по самій природі своїй, є саме духовною свободою, бо дух є сила самовизначення до кращого, а тому може бути і незалежною від будь-яких зовнішніх обставин, гнучкою і стійкою щодо їх дій, адже внутрішній ціннісно-священний зміст не можливо дістати за допомогою зовнішніх засобів (заборон, погроз, фізичного насильства)” [5, 452].

Духовної свободи можна позбавити лише за однієї умови – фізичного знищення носія цієї свободи. Християнство, як релігія любові, несе людині, насамперед духовне звільнення, відкрито визнаючи, що в земній історії людині неможливо досягти повного матеріального звільнення, повної незалежності від природної необхідності. Положення про тісний зв'язок людини і природи, про вплив географічного середовища на розвиток суспільства поділяли і розвивали представники радянської географічної школи, засновником якої по праву вважається М.Баранський: “... вищий рівень у розвитку продуктивних сил має на увазі неминучість у посиленні всього процесу взаємодії й усередині системи “суспільство – природа”. І якщо безпосередня залежність суспільства від природи продовжуватиме скорочуватися, то опосередкована виробництвом залежність

суспільства від матеріалів і сил природи нескінченно зростатиме” [2, 27].

Тому основна свобода є, передусім, духовна свобода, хоча це не зовсім точно виражає суть даного поняття, а всі види свободи володіють цінністю залежно від основної. Не можна звільнити совість від свободи. Совість тільки в одному випадку може бути скасованою – це коли вона затемнена, тобто коли вона не судить з погляду абсолютної особи, але судить з погляду безособової матеріальності і речовинності. Але якраз християнство в цьому відношенні зробило людину вільною, відкривши йому досвід абсолютно-особливого буття. “Отже, максимальна свобода, яка тільки можлива, вже людині дана. Всі інші “свободи” є тільки нове знеособлення і закабалення, є тільки поклоніння сатані” [14, 32]. Наведена думка належить О.Лосєву, який у 30-і роки прийняв таємний постриг з чернечим ім’ям Андроник, а його духовним наставником був один з авторитетних афонських старців.

У релігійній філософії пріоритет зберігається за ціннісно-смісливою стороною свободи, від якої і зовнішня отримує своє ціннісне обґрунтування: “політична свобода є щось дорогоцінне і відповідальне, але саме настільки, наскільки за нею живе і діє духовна, внутрішня свобода, відповідно зовнішня свобода є природною і необхідною умовою для впровадження і зміцнення внутрішньої” [14, 96].

Не випадково і своєрідність тлумачення свободи у православному світогляді. Провівши етимологічний аналіз слова “свобода” в різних мовах, відомий теолог Антоній Сурозький свідчить відмінність первинних значень, що відображають існуючі поняття, зумовлена або релігійним світовідчуванням, або думка замикається на потойбічному існуванні людини. Митрополит Антоній говорить, що рання інтуїція санскритської мови визначила свободу як любовне співвідношення двох, причому любовне в найглибшому сенсі цього слова: “Я тебе достатньо люблю, щоб тебе не поневолити, я тебе так люблю, що хочу, щоб ти був самим собою до кінця, без того, щоб я тебе визначав, я тебе змінював, щоб я на тебе впливав” [1, 24].

Стосовно етимології слова “свобода”, яку встановив О.Хомяков, то тут не можна не погодитися з Володимиром

Далем, що вона невичерпно достовірна. О.Хомяков виводить слово свобода від “бути самим собою” [19, 375]. Це скоріше тлумачення поняття, що ближче до філософського визначення, чим до прояснення первинного значення слова.

Аналіз процесу взаємодії свободи і необхідності довів, що існує певний смисловий зв’язок, синтез двох протилежних засад: знання – у разі емпіричного світогляду; любові – в православному світогляді. Об’єктивування любові, її об’єктивно-етичний характер є в досвіді православного життя явищем святості. “Святість і є об’єктивування любові, подібно до того, як внутрішній зміст і сенс любові є святість” [13, 125].

Святість, зі свого боку, припускає свободу як прагнення до святості, до обоження, виникає з вільного самовизначення особи, що забажала стати на шлях досконалості, а свобода обов’язково супроводжує святість. Негативна концепція свободи, що існує в рамках ліберально-гуманістичної ідеології, несе в собі певний заряд хаосу, анархію і руйнування, а тому абсолютизація даного уявлення про свободу є серйозною небезпекою для основоположних етичних засад суспільства. “Все, що підсилює особисту свободу більшості, не є основа, а більше або менше розхитування основ” [13, 183].

Леонтьєвська характеристика цього типу свободи відповідає святоотчому розумінню індивідуальної свободи: “...остерігайтеся власної свободи, що передує порочному рабству” [13, 142]. Таке збережене ставлення до ліберальної концепції свободи – звільнення стало приводом для звинувачень на адресу православ’я з боку представників ліберально-демократичної доктрини у принциповому нерозумінні суті свободи, у початковому духовному рабстві.

У реальності, саме в православ’ї свобода має вищу цінність і духовну гідність. “Свобода є справжня необхідна властивість людської природи, що відрізняє її від тварин”. Апостол Павло прямо виголошує: “до свободи покликані ви, брате, аби свобода ваша не була приводом для догоджання плоті, але любов’ю служите один одному” (Галатам 5: 13). Православ’я, за словами святителя Григорія Богослова, одного з найбільш авторитетних і шановливих отців церкви, шукає “не здолати, а придбати братів по вірі” [20, 728].

Православному світобаченню властивий принциповий онтологізм, про це писали багато видатних представників релігійної філософії – В.Зеньковський, М.Лоський, С.Франк, В.Ерн та інші.

Звільнення від гріха, тобто рабства власних пристрастей досягається в процесі всебічної, суворой подвижницької роботи – аскези. Аскеза не чистий негативний шлях придушення пристрастей і вад, але в самій собі містить позитивний аспект змісту свободи. Один з найбільш видних теологів початку ХХ століття С.Зарін визначав таке: “...стриманість, в своєму повному здійсненні, за умови правильного, доцільного користування нею, забезпечує досягнення не тільки негативної мети викорінювання пороків, звільнення від пристрастей, але разом з цим конче припускає й позитивне вдосконалення християнина, шляхом надбання чеснот протилежних порокам...” [8, 67].

Ю.Бородай, аналізуючи мотивацію поведінки людини у традиційному і правовому суспільстві, виділяє як основний мотив людини традиційного суспільства саме внутрішній, совісний, вільний початок. Він зазначає, що: “...вона діє всупереч сліпим зоологічним спонукам власного ества, приборкує їх. Вона керується не нав’язаними мені юридичними нормами і наказом начальства, але тільки власним етичним переконанням, власною віросвідомістю. Совість – це бунт проти природно-біологічної і примусово соціальної детермінації поведінки, і в цьому сенсі прорив від рефлексорного автоматизму до свободи” [3, 231].

І.Льїн, що присвятив темі совісті декілька робіт, також стверджує: “...те, на що указує нам совість, до чого вона нас кличе, про що вона нам вищає, є естетично-здійснене; не “найприємніше”, не “найкорисніше”, не “найдоцільніше” і тому подібне, але етично краще, досконале, згідно тому, як вказано в Євангелії: будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний” [10, 136]. Самообмеження власної волі, перетворення в якісно-кращий стан здійснюється шляхом самопожертвування, аж до повного самозречення, а самопожертвування завжди, так чи інакше, – подвиг. Саме тому “справжня свобода можлива

тільки через подвиг, здійснюється і закріплюється саме в подвигу” [9, 307].

Вища, усевизначальна цінність – святиня має надіндивідуальну і надлюдську природу і внаслідок цього кличе у високість – до сходження і досконалості. Подвиг – це і є рух до священного предмету, прагнення уподібнитися його змісту, вихід зі стану егоїстичного існування з буденної повсякденності. Від уподібнення і конкретного з’єднання зі священним предметом індивідуальна свобода і отримує відповідний ціннісний зміст, сенс і напрям. Вільне прийняття священної необхідності означає зняття відчуження і введення її глибокому змісту до складу внутрішнього світу особи. Необхідність стає органічним надбанням особи, а оскільки вона об’єктивно змістовніша, незрівнянно багатша за самого індивіда, тому й індивід стає вже більшим за самого себе і виступає не стільки від самого себе, скільки як представник вищої цінності – святині. Його особиста воля співпала з вищою, універсальною “волею”, але не розчинилася в ній без залишку, а зіткнулася, зрослася, сплелася з іншим змістовнішим вищим початком і від цього спільного руху черпає неймовірну силу і потужність, що дає можливість долати будь-які перепони.

Індивідуальна воля входить до складу універсальної, а універсальна виражається за допомогою індивідуальної. “Вищий закон співпав з бажанням його серця. Він сам і якась таємничо-священна Вища Сила, дихання якої він подумках відчував в глибині свого серця, хотіли одного і того ж: саме того, що він зробив. Отже він роблячи це, був правий перед законом цієї Божественної сили, з яким він сплівся тоді в якесь тремтливе і блаженне поєднання” [16, 312].

Світ без святості – це ніяк не осмислена і нічим не виправдана, ні з ким і ні з чим розумно не зв’язана, гола необхідність, неминучість, детермінізм. Святість поза світом – є гордовита пихатість, егоїстична духовність, направлена лише на індивідуальне вдосконалення аскета. Тому, святість у православ’ї вважається не тільки як індивідуальний порятунок і втеча від грішного світу, але як обов’язковий порятунок усього світу, як людей, так і природи. Святий і світ, при усій їхній

видимій і сутнісній протилежності, взаємно доповнюють один одного.

Збереження внутрішньої свободи індивіда і є причиною могутньої установки на сакральність у православному світогляді. Уникнути цього згубного наслідку можливо за допомогою покірливої роботи прихованого добра, що абсолютно не порушує дорогоцінну свободу особи. У цьому випадку, справедливо помічає С.Трубецький, що: “жертва рятує людину не як чаклунство, що діє ззовні, а як духовна дія, що звільняє її зсередини і що перетворює її природу лише за умови самостійного визначення її волі” [15, 147].

Подвиг безкорисливої самопожертви є живим прикладом для сучасників і наступних поколінь. Приваблива сила дії подвигу полягає в заклик до вільного волевиявлення людини, її самостійного самовизначення. Подвиг будить, турбує совість, розкриває її внутрішню динаміку, що, власне, і дає можливість духовного відродження. Проте існує можливість, що заклик цей може бути не почутим, може бути свідомо знехтуваним, але в тому-то й полягає серцевина поняття самопожертвування, що за справедливим зауваженням Ф.Достоевського: “треба жертвувати саме так, щоб віддавати все і навіть бажати, щоб тобі нічого не було видано за це назад” [7, 318].

Подвиг є високим свідомством і ствердженням любові і свободи. “Добровільне, абсолютне свідоме і ніким не зумовлене самопожертвування всього себе на благо всіх є ознакою високого розвитку особистості високої її могутності, високого самовладання, високої свободи власної волі” [7, 319].

У подвигу особистість знаходить свій енергійний образ. Категорія подвигу вирізняється моментом стійкості, вразливості, фактичним втіленням внутрішньої свободи особи. Суть подвигу полягає в досягненні прекрасного і благосного, більш довершеного образу буття, часто шляхом безкорисливого служіння і самовіддачі. Подвиг є практичний прояв етичного і естетично-цінносного знання, динамічна єдність слова і справи, а за словами святителя Григорія Палами, найбільшого теоретика ісихазму, “знання, що виявляється справами і життям, єдність не просто істинна, але міцна і непохитна” [6, 403]. Вищий ступінь подвигу – це

граничне самопожертвування в ім'я порятунку, точніше за можливість порятунку, бо ніяких гарантій тут не існує і не передбачається, бо гарантія абсолютно знищує свободу іншої, хай і злочинної, знедоленої людини, пропашого. Апостол Павло волів сам бути відлученим від Христа через богоборців євреїв за умови їхнього подальшого навернення. Священне означає в традиційному християнському розумінні цілісну посвяту власного життя служінню істини й правді аж до самої смерті. Людина, що самовіддано віддає своє життя за ствердження істини, вступає в сонм мучеників і стратотерпців, оскільки, за словами одного з відомих коментаторів Святого Писання – Феоділакта Болгарського: “все, що приноситься в жертву, називається святим” [17, 293]. У будь-якому випадку “в жертві відразу віддається і наша людська нікчемність, і слабкість, і наша людська гідність, і сила, справді непохитне самоствердження, найпотаємніше самопородження” [4, 171].

Надособистісна соборна свідомість завжди стає особистим досвідом, особистим надбанням. “Особиста церковна свідомість... вступає в спілкування з іншими, в яке кожним вноситься свій особливий дар. Відбувається соборування ...особисте і суспільне. Це соборування є живе дихання церкви” [18, 289]. Церква володіє силою і потужністю соборного синтезу, що охоплює собою і зустрічний рух. Особиста свідомість виходить із замкнутості і відокремленості, вбирає в себе духовну повноту інших індивідуальностей і, за вдалим виразом С.Трубецького, “тримає усередині себе собор з усіма” [15, 201]. Останній чинник служить суб'єктивною передумовою тієї об'єктивної цілісності, яку О.Хомяков характеризував як “усе цілісність в сенсі містичного (надсвідомого) зв'язку і духовно-етичного спілкування всіх членів церкви між собою і загальним божественним” [19, 117].

Спіраючись на здійснений у статті аналіз категоріального поняття “свобода”, доведено, що синтез свободи і необхідності, постаючи як сутнісна риса людини, може бути зрозумілою лише за умови визнання її укоріненості в абсолютній свободі, котра протистойть принципу каузальності і таким чином постає як виведена за межі буття, є творчістю не тільки із буття, яке

передусє будь-якому позитивному буттю. Подібне перевершення буття і є точкою народження особистості, через християнську свободу, як богоподібної, вільної істоти, розкриттям у ній образу Бога. Встановлено, що Євангельська віра, людину екзистенційно збирає в її власній одиничності, тим самим персоналізує її, надає їй справжню свободу, котра не зводиться до формального вибору між добром та злом, а постає як свобода самотворення, що робить людину співтворцем буття та через кеносисність утілює в життя онтологічний зміст ідеї богошукання.

Література

1. Антоний, митрополит Сурожский. О свободе и о подвиге – М. : СП Интербук, 1988. – 425 с.
2. Баранский Н.Н. Избранные статьи – М. : Наука, 1986. – 452 с.
3. Бородай Ю.М. Эротика. Смерть. Табу : Трагедия человеческого сознания. – М. : Гнозис, Русское феноменологическое общ-во, 1996 – 416 с.
4. Булгаков С.Н. Православие. Очерки учения православной Церкви. – М. : Русская книга, 1985. – 513 с.
5. Григорий Нисский. Творения: В 8 т. – М. : Типография Губернского Управления, 1861 – 1872. – Т.6., Ч.1, – 544 с.
6. Григорий Палама. Избранные творения святых отцов – М. : Свято-Троицкая Сергеева Лавра, 1991. – 743 с.
7. Достоевский Ф.М. Собр. соч. в 10 томах / Ф.М.Достоевский. – М : Гослитиздат, 1956. – Т. 9. – 748 с.
8. Душеполезное чтение. – М. : Международный изд. центр православной литературы, 1989. – 368 с.
9. Игнатий Антиохийский(Богоносец), святой Послание к ефесянам / Пер.: прот. П.Преображенского – М. : Издание Чепелевского, 1913. – 587 с.
10. Ильин И. А. Путь духовного обновления – М. : Республика, 1993. – 471 с.
11. Ильин И. Путь к очевидности. – М. : Республика, 1993. – 427 с.
12. Кавелин К.Д. Наш умственный строй. – М. : Просвещение, 1989. – 258 с.
13. Леонтьев К.Н. Избранное / К.Н.Леонтьев. – М. : Раритет, 1993. – 461 с.
14. Лосев А. Самое само: Сочинения / А.Ф.Лосев. – М. : Эксмо - Пресс, 1999. – 349 с.
15. Трубецкой С. Учение о Логосе у отцов Церкви. – М : РФМ, 1993. – 362 с.

16. Феофан Затворник. Что есть духовная жизнь и как на нее настроиться? / Св. Феофан Затворник. – М. : Свято-Троицкая Сергиева лавра, 1991. – 532 с.

17. Феофилакт Болгарский. Толковая Библия или комментарии на все книги Св. писания Ветхого и Нового Завета. // Феофилакт Болгарский. Толковая Библия в 3 т. – СПб., 1908; Стокгольм: Институт перевода Библии, 1987. – Т. 2. – 529 с.

18. Флоровский Г.В. Пути русского богословия // Г.В.Флоровский. О России и русской философской культуре. – М. : Сретенский монастырь, 1990. – 854 с.

19. Хомяков Д.А. Православие, Самодержавие и Народность / Д.А.Хомяков. – М. : РФМ, 1993. – 518 с.

20. Gregorius Nazianzenus. Oratio 23 : Tertia de pace, quam post dissidium composuimus nos, qui eiusdem fidei sumus // Patrologiae cursus completes. Ser. Graeca / Accur. J.-P. Migne. P., 1857-1866, 161 t. T. 35.

Яковенко Анатолий. Креативный потенциал свободы в системе аксиологии православия. В статье раскрыт креативный потенциал свободы как высшей ценности и духовной основы в сложной системе этико-духовного комплекса общества, обязательной составной частью которого является созидательная и духовно возвышенная аксиологическая система христианства, фундаментальный стержень которой составляют добро и любовь.

Ключевые слова: совесть, соборность, христианство, святость, Иисус Христос, божественная любовь, Святое Письмо, святыня, свобода, духовная свобода, церковное сознание, индивидуальная воля, истинная ценность.

Yakovenko Anatolii. Creative potential of freedom in the system of orthodox axiology. In this article, we show the creative potential of freedom as condition of human existence as great value and spiritual basis connected dialectically with other spiritual basis because freedom which is necessary for achieving the highest levels of development of the Good, love, creativity cannot exist without moral filling, without ethic spiritual sense. Only the freedom which is based upon the Good and love in the Christian axiological system can be really especially creative and spiritual.

Key words: conscience, conciliarism, Christianity, sanctity,

КРЕАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СВОБОДИ...

Jesus Christ, divine love, Scripture, shrine, freedom, spiritual freedom, church consciousness, individual will, true value.